

quae sunt divina ex tui anima sententia regenerari⁶⁷⁾. De oudheid is bij dit alles niet doel, maar voorbeeld, blijkbaar om haar gemis aan eenig Christelijk ferment. De weg naar deze wedergeboorte is de wedijver met de natuur. Het natuurbegrip der Renaissance is dan ook nog allerm minst het moderne: naar z'n omvang dekt het dat der oudheid en der scholastiek, die in dit punt overeenstemmen; het verschil beperkt zich tot dat in waardeering: het brandmerk der minderwaardigheid is er af: het bovennatuurlijke wordt als een laag van onnatuurlijk vernis radicaal verwijderd. Gevolg was natuurlijk dat openbaar werd het zuiver on-christelijk karakter, dat alleen door het naief inlezen van eigen gedachten den Middeleeuwen verborgen was gebleven. Voor het historisch inzicht beteekende dit uiteraard weinig anders dan louter voordeel. De vraag bleef slechts welke waardeering het hervondene ten deel zou vallen.

Wanneer men nu de trekken van het bovengeschetste beeld nog eens nauwkeurig beziet, bevreemdt het niet dat Aristoteles, al werd hij thans historisch juister beoordeeld, geen onverdeeld enthousiasme kon wekken bij de meeste wijsgeeren der Renaissance. Want al behield men de oude metaphysica van wezen en verschijning aan, de overschatting van den mensch duldde het niet hem zonder meer onder het vormmateriaal schema te brengen, al liet men dit nimmer geheel varen. Zoo gaat men achter Augustinus — wiens waardeering van de woordopenbaring men immers allerm minst deelde — terug op de Neoplatonici en de Stoa, zoowel in de oeconomische en staatkundige theorieën als ook in de beschouwing van het kennen.

Wie echter de woordopenbaring verwerpt houdt van de tweeslachtige theologia naturalis alleen de kennis van God uit de natuur over. Nu onderscheide men deze kennis van *God* heel scherp van de kennis der relaties die Hij in een bepaald veld schiep. Immers bij de laatste moge ons streven eindeloos zijn, de poging om langs indirecten weg zonder hulp van de revelatio verbalis communis kennis van God te verkrijgen stelt het postulaat de grens tusschen God en kosmos te overschrijden. Juist in de mededeeling van waarheid omtrent Zichzelf en Zijn verband met den kosmos heeft God dezen ons verboden gang ten behoeve van ons in onze richting afgelegd⁶⁸⁾.

Het humanisme heeft deze grens echter steeds verworpen. En nimmer deed het dit zoo bewust als in den nieuwen tijd. De oudheid kende immers nog het dualisme van het noodlot en het daarnaar voorvallende. Zelfs Zeus buigt zich daarvoor even deemoedig als de mensch. Het noodlot is echter niet te kennen. Zoodra dit dualisme wordt overwonnen door dat van God en kosmos, die, hoe ook verbonden, wezensverseiden blijven, komt de theologia naturalis op. Zoolang men daaronder nu verstond de cognitio Dei in het Paradijs gegrond op de woordopenbaring, kon alleen bezwaar gemaakt tegen de verwarring van kennis en wetenschap. Gevaarlijker werd deze terminologie, toen ze werd aangewend